

Slobodan Sadžakov

Lavirint slobode

Narcizam, altruizam, ljubav

Pedagoški fakultet u Somboru,
Univerzitet u Novom Sadu,
Sombor 2022.

Slobodan Sadžakov, profesor etike i filozofije odgoja Pedagoškog fakulteta u Somboru, poznat kao autor zapažene knjige o novozavjetnom moralu i iznimno značajne knjige pod naslovom *Egoizam. Etička studija o moralnim principima kapitalizma* (zasnovane na doktorskoj disertaciji obranjenom na Sveučilištu u Beogradu), ali i kao autor brojnih priloga u časopisu *Filozofska istraživanja* i drugim publikacijama Hrvatskoga filozofskog društva (čiji je dugogodišnji član), objavio je u skromnom izdanju svoje matične ustanove knjigu koja se organski nadovezuje na njegovu monografiju posvećenu egoizmu. O toj organskoj vezi možda najbolje svjedoči podnaslov u kojemu se spominju narcizam, altruizam i ljubav.

Fenomen narcizma u više je dimenzija povezan s egoizmom, već i utoliko što se temelji na pridavanju prvenstva vlastitosti (ponajprije u smislu egocentrizma). Ta povezanost narcizma s egoizmom, naglašava autor, kontekstualno se očituje u tomu što su egoizam i narcizam ne samo komplementarni nego i korisni (te u tom smislu i poželjni) u svijetu zasnovanom na logici profita. Prema njemu se, na prvi pogled, kao ključni pojam narcizma ispostavlja tjelesnost, ali podjednako su bitni i aspekti intelektualnosti i morala – tako da se narcizam nipošto ne može svesti na tjelesnu samodopadnost, već valja ozbiljno uzeti u obzir intelektualni i moralni narcizam. Naglašavajući emancipatorski karakter slobodnog raspolaganja vlastitim tijelom, što predstavlja integralan dio slobodnog iskazivanja individualnosti, Sadžakov upozorava kako se tim oslobađanjem tjelesnosti ujedno otvara i prostor za razvijanje narcizma. A narcističko ponašanje onesposobljuje individuu da se razvija u smjeru postajanja zreloom i kritički orijentiranom osobom, kadrom da razvija sve svoje potencijale.

Međutim, narcizam se ne može svesti na individualnu dimenziju. Pored individualistički konotiranog narcizma, pozornost valja obratiti i na oblike kolektivnog narcizma, među kojima se ističe nacionalizam, odnosno onaj narcizam koji je utemeljen na kolektivističkom etničkom egocentrizmu. Narcizam danas nije autentičan (moglo bi se pitati: a kada je nakon mitskog Narcisa on to uopće i bio?)

jer je podvrgnut robovanju klišejima; to važi kako za njegove individualističke, tako i za njegove kolektivističke oblike.

Ima li narcizam ikakvog smisla, pita se autor, te nudi zanimljiv odgovor: moderni bi narcizam imao biti izrazom vapaja za smislom te se ljudi, otuđeni, podvrgnuti raznim oblicima nemoći i najraznovrsnijim ograničenjima, utječu narcističkim obrascima, kako bi iluzorno osmislili besmislenost svoje egzistencije u svijetu otuđenja. Valjalo bi naglasiti da Sadžakov umjesno i umješno osvjetljava kontekst pojave narcizma, usredotočujući se na ekonomiju (primarno posredstvom veze između ekonomije i tijela) te uspostavljajući svojom analizom jedinstvo praktičke filozofije, što znači da njegova razmatranja ne boluju od danas toliko čestog preskakanja iz etike u politiku ili iz politike u etiku, pri čemu se ignorira nužna poveznica praktičke filozofije, koju valja tražiti upravo u ekonomiji; razne forme eticizma/moralizma i politicizma ne treba ovdje ni spominjati. Stoga bi se, bez osobita pretjerivanja, dalo zaključiti da je naš autor među malobrojnim koji njeguju i prakticiraju jedinstvo praktičke filozofije.

Prelazeći na razmatranje altruizma, autor naglašava da odnos egoizma i altruizma nipošto nije jednoznačan. Ako altruizam znači posvećenost dobrobiti drugih, nužno je pitanje: što je to istinska dobrobit? Problematičnost tog pitanja može se ilustrirati primjerom što ga on sâm navodi: ovisnik o drogi ima potrebu za drogom, pa se tu postavlja pitanje je li zadovoljavanje te potrebe time što narkomanu damo ono bez čega se ne osjeća dobro zaista izraz altruizma. Dodatni, a možda i središnji aspekt problematičnosti odnosa između egoizma i altruizma objelodanjuje se i u pitanju: je li altruizam zapravo prikriveni egoizam? Na temelju minuciozne analize, autor razrješava to pitanje posredstvom upućivanja na bitnu razliku između kolektivne solidarnosti i (humanitarnog, milosrdnog) altruizma. Valja, nadalje, razlikovati lažne oblike altruizma, među kojima se ističu recipročni altruizam (činim ti dobro da bi ga i ti meni činio), altruizam zasnovan na tumačenju preuzetom iz evolucijske biologije, kao i marketinški altruizam.

Pri vrednovanju altruizma od ključne je važnosti rasvjetljavanje pitanja o motivima altruističkog djelovanja. Istinski se altruizam temelji na humanizmu, solidarnosti i emancipaciji. Autor precizno razmatra vezu altruizma s empatijom, solidarnošću, milosrdem i patriotizmom, a za koji se – gotovo retorički – pita nije li patriotizam, dakle, domoljublje ili rodoljublje, izraz kolektivnog egoizma. U tim analizama posebno vrijedi upozoriti na autorovo razlikovanje između filantropije, koja se usredotočuje na raspodjelu dobara, i huma-

nizma, koji primat daje sferi proizvodnje. No još uvijek preostaje pitanje koje glasi: što je to opće dobro? Autorov odgovor zaslužuje pozornost: politika je ta koja određuje što bi se to imalo smatrati općim dobrom. Implikacija ovog odgovora morala bi biti jasna: valja razlikovati politiku zasnovanu na humanizmu, emancipaciji i solidarnosti od politike zasnovane na logici reprodukcije samosvrhovitog profita.

Zaključni dio knjige posvećen je razmatranju fenomena ljubavi. Valja reći, riječ je o veoma kvalitetnoj i višestruko intrigantnoj analizi tog fenomena. Ljubav je, prema Sadžakovu, moguća isključivo ako je zasnovana na principu individualnosti. I to otvara završno pitanje: može li se ljubav pojmiti kao sinteza egoizma i altruizma? Sinteza u smislu hegelovske negacije negacije, a argumentacijski potkrijepljene uvidom u to da onaj tko ne voli sebe ne može ljubiti ni druge?

Ova knjiga, obilježena produbljenim i minuciozno izvedenim razmatranjima tjelesnosti, društvenosti i intersubjektivnosti ljudskoga bića, u metodskom se pogledu temelji na uspješnom korištenju ne samo filozofijske analize i refleksije nego i analitičkih alata i otkrića drugih disciplina, u prvom redu psihoanalize, za svrhe problematiziranja tjelesnosti, društvenosti i intersubjektivnosti ljudskoga bića, a u sadržajnom smislu predstavlja mjerodavan doprinos filozofijskoj antropologiji te – u njezinu organskom jedinstvu oblikovanoj – praktičkoj filozofiji. Intersubjektivnost je razlikovni moment ljudskosti u odnosu na zoologijski opstanak, a izlazak iz labirinta u kojemu je ljudski opstanak zatečen i zatočen imperativ je oslobađanja od tavorjenja u danosti.

Lino Veljak